Takvimleri Getirin! Coğrafya Takvimlerini! / En Geniş Mekanlı Bir Resim Yapacağız.

“Atlasları getirin,” diye yazmış Ece Ayhan zamanında,” tarih atlaslarını” ve “En geniş zamanlı bir şiir yazacağız” diye sürdürmüş. Joshua S. Goldstein —sanki bakmış atlaslarla olmayacak gibi— saatler çıkarmış; savaş-gönenç saatleri.[1] Uzun dönemli toplumsal dalgaları varmış yaşadığımız dünyanın. Bir iniyormuş, bir çıkıyormuş. Ama bu bir döngü oluşturuyormuş: Yarış pisti gibi dönüp dolaşıp aynı yere geliyormuşuz; bir farkla ki, sonu belirlenmemiş. Yarış yaptın mı, 800 metrelik, 5000 metrelik vs. olur ve bir biçimde üç beş tur attıktan sonra ip çekilir, yarışın sonu gelir; bayrak yarışı da olsa ilelebet sürmez. Hâlbuki Joshua Goldstein’ın çizdiği saatler tik-tak tik-tak sürgit işlermiş gibi duruyor: Yirmibeş yılı gece gibi karanlık zamanlar, yirmibeş yılı gündüz gibi aydınlık zamanlar olmak üzere 50 güneş yıllık bir sermaye günü var sanki.

Goldstein’ın kitabındaki saatlerin birinde gece “durgunluk”, gündüz “genişleme” olarak adlandırılmış. Nedir durgunluk içinde olan ya da genişleyen? Sermaye. Elli güneş yılı bir sermaye günü ediyor öyleyse. Sermaye durgunluğa girince dünya kararıyor, sermaye genişleyince dünya aydınlanıyor. Bu karanlık ve aydınlık yalnızca sermayeci zihindedir.[2] Fiyatlar düşük, ücretler yüksek, üretim çok, yatırım çok, buluşlar bolca ve savaş yoksa rahat hisseder sermayeci zihinle dünyaya bakan kendini, dünyası aydınlanır: Gözleri parıldar, içi ısınır, sinirleri yatışır; hatta şiir yazası, resim yapası, dans edesi gelir içinden. Diğer yandan, fiyatlar yüksek, ücretler düşük, üretim az, yatırım sınırlı, buluşlar kesat ve savaş bolcaysa stresli hisseder sermayeci zihinle dünyaya bakan kendini, dünyası kararır: Gözlerinin feri söner, iliklerine kadar titrer, asabi olur; hatta kırıp, döküp parçalamak gelir içinden. Öyle yetişmiştir. Trakya ve Anadolu, örneğin, oldukça ilginçtir: Ne zaman ki dünyada sermaye dara girse buralarda bir hızlı “kalkınma” yaşanır ve ne zaman ki dünya refah içinde yüzse buralarda durgunluk ve daralma yaşanır. Bir yerde gün varken, diğerinde gece olur. Burada bu örnek, hırlı matah bir şey olduğundan ya da rezil kepaze bir şey olduğundan verilmiyor; aynı yerde aynı zamanın farklı zamanlar olabileceğini göstermek için değiniliyor.

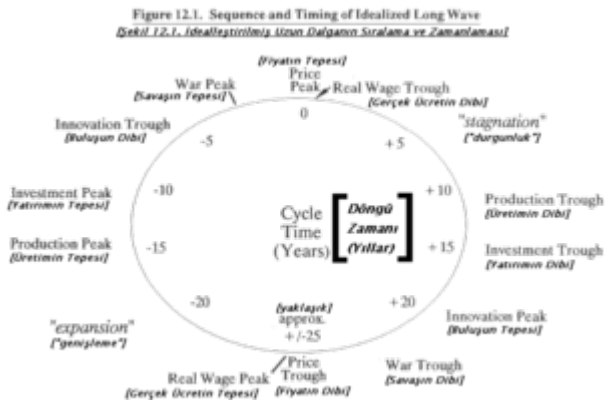

Figure 12.1, Goldstein (1988)

Joshua Goldstein'ın yazdıklarına bakarsak güneşiyle, öğlesiyle, ikindisiyle, akşamıyla, yatsısıyla, imsakıyla sermaye günü şöyle işlemekte: İlkin ya da son olarak (döngü olduğu için her baş bir son) fiyatlar tepe, gerçek ücretler dip yapıyor. Ne demek bu "tepe yapmak", "dip yapmak"? Sanki, ecnebi bir dilden çevrilmiş gibi. Ecnebi dillerde genellikle "tepeye çıkmak", "dibe düşmek" kullanılır. Her nedense Türkçe'de "tepe yapmak", "dip yapmak" olarak kullanılır olmuşlar. "Tepe yapmak" bir döngü içinde en yüksek düzeyine çıkmak, "dip yapmak" en düşük düzeyine düşmek olarak tanımlanabilirse de; bu biçimde, garip çağrışımlı kullanımı rahatsız edici. Her neyse… Evet, başlangıçta fiyatlar yüksek, emekçinin alım gücü düşük. Hâl böyle olunca durgunluk yaşanır: Üretimde olanı muhafaza etmeye çalışmanın pek ötesine geçilmez, ve gerilemeler olur. Bir süreliğine (sermaye gününün ilk on küsur yılı kadar) işler böyle gider. Sonra üretim "dip yapar" ya da "dibe vurur" ya da "dibe düşer": Gerileyip gerileyip "en aza" iner. Üretimin durgunlaşmasını yatırımlar izler. Yatırımların durgunlaşmasını yeni ürün arayışları izler. Daha çok buluş yapılır olur ve buluşlar "tepeye çıkar". Savaşlar azalır; hatta bir daha hiç savaş olmayacağı hissine bile kapılınabilir. Sonunda, "doymuş piyasalar"da "standartlaşmış mallar" satılmaya çalışılırken fiyatlar en düşük düzeyine geriler: Tabiî ki, buna yüksek ücretler eşlik eder.[3] Nasıl ki günün en soğuk zamanı tan yeri kızarmadan önceyse, sermaye gününün en soğuk zamanı da "gün doğmadan" öncedir. Günün doğması, "genişleme" demektir. Sermaye dibe vurduktan sonra, üretim yavaş yavaş güneş gibi yükselir.

Takvimleri Getirin! Coğrafya Takvimlerini! / En Geniş Mekanlı Bir Resim Yapacağız.

Sermaye gününün sabahından akşamına kadar olan yirmibeş yıl gecenin tam tersi yönde bir işleyiştir. Sonunda nasıl ki günün en sıcak zamanları akşam güneş batmadan önceyse, sermaye gününün akşamında dünya ısınır, her yeri savaşlar sarar.

Aynı kitapta, J. Zvi Namenwirth'in bir çalışmasına [4] atıfta bulunarak alınmış ikinci bir saat var. Bu saat, güneş gününün çeşitli dönemlerinde namaz ve saire gibi ibadetlerin zamanlarını gösterirmişcesine, sermaye gününde Amerikan siyasetindeki kalıplaşmış davranış biçimlerini sergilemekte. Bu saatte gündoğumu, öğle, günbatımı ve gece yarısı gibi dört farklı dönüm noktası bulunmakta:

1. dar görüşlü [*parochial*]: Amerika kalesini güçlendirmek için, her tarafa dallanmış budaklanmış bir ekonomik planlama hevesinin kabarması.
2. kalkınmacı [*progressive*]: Büyüme ivme kazanırken, ekonomik kayguların azalması, siyasal çatışmaların yoğunlaşması.
3. geniş görüşlü [*cosmopolitan*]: İlginin Amerika'dan Dünya'ya kayması. Teknoloji, eğitim ve sanayi için kaygulanma.
4. tutucu [*conservative*]: Ekonomi daralırken, eski güzel yapının onarımı, değerlerin yeniden kazanılması için otoriter eğilimlerin artması.

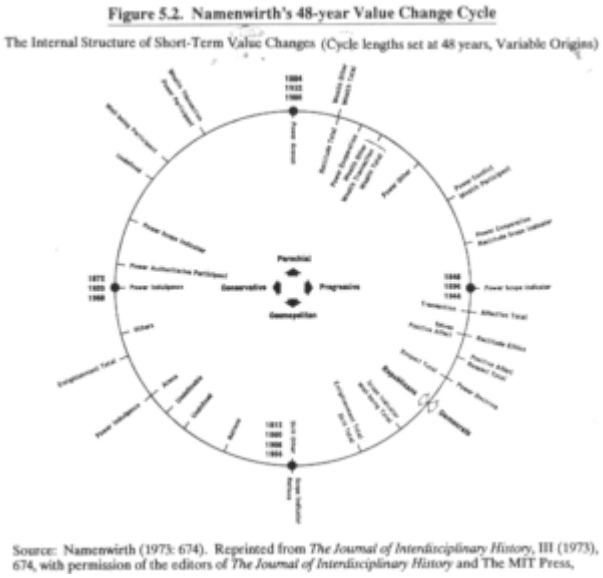

Figure 5.2, Goldstein(1988)

Şekilde (dar görüşlü, kalkınmacı, geniş görüşlü, tutucu) sıralamasıyla iki ardışık, tamamlanmış sermaye günü görülmekte: (1884, 1896, 1908, 1920), (1932,1944,1956,1968). Üçüncü güne başlanmış ve sürerse şöyle olacak: (1980,[1992, 2004, 2016]).

Bu günlerden bir takvim yapsak nasıl olurdu? Sanki, sırasıyla Venedik, Hollanda, İngiltere ve Amerika hegemonyasında geçen gün öbekleri ortaya çıkıyor. Her gelen hegemonyasını bir öncekinden daha kısa süreli olmak üzere sürdürüyor. Örneğin, Hollanda 167 yıl, İngiltere 130 yıl sürdürüyor hegemonyasını.[5] Aynı kaynağa göre 1945'te başlayan Amerika dönemi acaba bir sermaye gününün ötesine geçebilecek mi? Ya da daha geniş zamanlı bakıldığında nasıl bir sonuçla karşılaşıyoruz? Örneğin, "o kadar da görülmedik bir şey değil," deyip daha önceki zamanlara bakıldığında ve Batı Anadolu'da başlayan, oradan Attika'ya sıçrayan, son olarak İtalyan çizmesine geçen ve orada bildik dünyanın sonuna gelen bir sermaye genişlemesi deneyimiyle karşılaştırıldığında bu Holanda-İngiltere-Amerika benzerlik göstermiyor mu? Tıkanma, genişleyememe çözülmeyi mi beraberinde getirdi, getirecek? Roma'nın çözülmesinden sonra neler oldu?

Evet, bir ihtimal bu sıkıcı, bu insanı dışlayan, bu hayli ussal us-dışılık, zaman içinde zaman

kendini bir kere daha yineleyecek; sermaye genişlemesi bir süreliğine sürüp gidecek. Ve yine muhtemeldir ki, bu sefer bu döngüden çıkılacak. O durumda, iki olasılık akla geliyor: Yerküresel olarak birbirinin içine geçmiş olan zor, iktidar ve sermaye süreçlerinin ayrışması (feodalizmin canlanması) ya da bunların ortadan kalkması (sınıflı toplumların sonlanması). Neler olabilir? Hep akla gelmeyecek kadar çok etmen ve etmenlerin birbirleriyle etkileşimi olur; insan egemenlik süreçlerinden bağımsızlaştıkça, olasılıklara bir de insanî belirsizlik katılır, hesaplanamazlık belirir.[6]

Ne olacağı ya da ne olmayacağı, tamamen, yaşayan insanlara bağlı. Bunun görülebilmesi için, "zamana dayanıklı zaman" tasarımlarının farkına varıp, rasyonel zamanı bir kenara bırakıp, gerçek zamanda düşünmeye başlamak gerekiyor gibi. Örneğin, Anadolu ve Trakya için şöyle bir döngü tasarlanabilir: Dirlik, düzen ve özgüvenle başlar/biter her döngü; sonra bir yerden bir tehdit gelir ve Batı'ya açılma başlar, sonra borçlanma, sonra sık sık yinelenen krizler ve nihayetinde bir iki toprak parçası kaybedilir ve bununla birlikte memleketin tümünü parselleyip parselleyip satmaya kalkanlar çıkar, ki bunlara karşı bir başkaldırı başlar; başkaldırıyla birlikte başlanılan yere dönülür. Bu da zaman dayanıklı bir zaman gibi görünmekte. Ancak sermaye ilişkilerinin genel "döngü zamanı" da, Anadolu ve Trakya'nın makus kaderi de ne doğaldır, ne de bir zekânın ürünüdür. Bunlar toplumsal zamanlardır ve toplumun toplumu değiştirmesi, yani, insanın insanı değiştirmesiyle değişir ya da ortadan kalkar.

Bu zamana dayanıklı zamanlar farkına varıldıkça ortadan kalkarlar. Örneğin, bir zamanlar "Phillips Eğrisi" diye adlandırılan, betimi ve üzerine kuramlar her makroiktisat ders kitabında bulunabilecek bir toplumsal kurallılık gözlendi. Buna göre yüksek enflasyon ve düşük işsizlik aynı zamanlara rastlıyor ve işsizlik düşük enflasyon zamanında yüksek oluyordu. Bunun fark edilmesiyle bu kurallılık ortadan kalktı.[7]

Sonuçta, zamana dayanıklı zamanlar insana dayanıklı değildir. Saatin her bölümünde duruma göre davranmaktansa (genişlemede şöyle, durgunlukta böyle davranmaktansa), ya da fikrisabitlik edip saatin her bölümünde aynı tavrı takınmaktansa (genişleme olsun,

durgunluk olsun hep aynı davranışta bulunmaktansa), saat karşıya alınıp, yaşanabilir.

Notlar

1. Joshua S. Goldstein, 1988, Prosperity and War in the Modern Age, New Haven and London, Yale University Press
2. Sermayeci zihin sermayedarın zihniyle karıştırılmamalıdır: Sermayedarın zihni değil, sermayedarlık yanılsaması yaşayan emekçinin zihnidir.
3. "Ücretler yükselmiş, a ne güzel işte," denilmemeli. Üretimin düşmesi demek, örtük olarak, işsizliğin "hâd safhaya" dayandığı anlamına gelir. Yüksek ücretin, iş güvencesinin peşinde koşanlar bilmeli ki, bu ancak emekçilerin parçalanması ile mümkün olacaktır. İşsizlik, öyle hissetmeseler bile kendini "yüksek ücret ile güvencede" hissedeni tamamen hazırlıksız olduğu bir anda yakalar. Bir bütün olarak emekçilere yüksek ücret ve güvence ile aradıklarını sunacak olan ancak ücretin de ortadan kalkması anlamına gelecek sermayenin dünyanın bütününde sönümlenip yok olmasıdır. Bu umuttan uzaklaşmak parçalanmak demektir ve parçalanma seyrek olarak yüksek ücret, ama, yasalarda ne yazarsa yazsın, her zaman güvencesizlik getirir.
4. J. Zvi Namenwirth, 1973,"Wheels of Time and the Interdependence of Value Change in America," Journal of Interdisciplinary History 3, no. 4, pp. 649-683.
5. Joshua S. Goldstein, 1988, Prosperity and War in the Modern Age, New Haven and London, Yale University Press, s.285.
6. Yine de insan neler olabileceğini düşünmekten kendisini alamıyor. İşte, öyle, birkaç, ne idüğü belirsiz düşünce: Sermaye genişlemesinin sürmesi durumunda, kentlerin daha da yoğunlaşması, dikey genişleme beklenebilir. Buna enerjinin merkezi üretimi ve çok küçük boyutlarda depolanma teknolojisinin gelişmesi eşlik edebilir. Buysa egemenlik süreçlerinin gecikmiş olarak ayrışmasının çok daha zalimce olmasına yol açacaktır. Feodal bir canlanış süreci olabileceklerin en vahimi olarak düşünülebilir. Şimdinin büyük sermayedarları yaşamlarını koruyacakları, yaşamsal olan kaynaklara ulaşımı olan

adacıklar oluşturacaklar ve bunların ulaşılmaz olması için her türlü önlemi alacaklardır. Bu da, mevcut teknoloji ile, oldukça sınırlı miktarda, emirlerinde yaşayacak, itaatkâr insanı gerektirmektedir. Şimdinin kentlerinde yaşayan kalabalıklara ne olacağı konusu da meçhuldür. Sınıflı toplumların sonlanması durumundaysa, apartmanlar, gökdelenler işlevini yitirir, kentlerde yatay genişleme olması gerekir. Ancak, önceleyin, insanı diğer bir insana ya da sınıfa bağımlı kılan mevcut teknolojinin dönüştürülmesi, örneğin, yerinde enerji (muhtemelen rüzgâr ya da güneş enerjisinin) üretimi ve enerji depolama teknolojisinin de gelişmiş olması ya da buna özdeş sonuçlar verecek biçimde merkezi olarak üretilen enerjinin bir denetim aracı durumuna gelmemesinin sağlanması gerekir.

7. Bu kurallılık uzun zaman gözlenmeyip unutulursa, tabiî ki, yeniden etkin duruma gelebilir.